

נומריקון

מסע ביבליוגרפי - גליון 34 - ערב ראש השנה תשע"ז

גילוי ביבליוגרפי - השמטות צנזורה לא ידועות במהדורה הראשונה של ספר "עבודת ישראל" מאת המגיד מקוז'ניץ

ספר "עבודת ישראל", מאת הצדיק החסידי רבי ישראל הופשטיין - "המגיד מקוז'ניץ", נדפס לראשונה בעיר יוזפוב, בשנת תר"ב (1842).

בעותק של המהדורה הראשונה, שהגיע ל"קדם - בית מכירות", גיליתי "חידוש" ביבליוגרפי מעניין.

כשבדקתי את הספר שמתי לב שדף ט' מודפס בטיפוגרפיה שונה מהדפים שלפניו ושאחריו (צורת האותיות, ריווח השורות, ועוד). תחילה חשבתי שמדובר בהשלמה של דף ממהדורה אחרת, אך בבדיקה נוספת, בהשוואה למהדורות אחרות ולעותקים אחרים של המהדורה, התברר לי כי זהו הדף המקורי במהדורה זו.

אך המיוחד בעותק שלפניי הוא שעל דף זה מופיעות הגהות בכתב-יד.

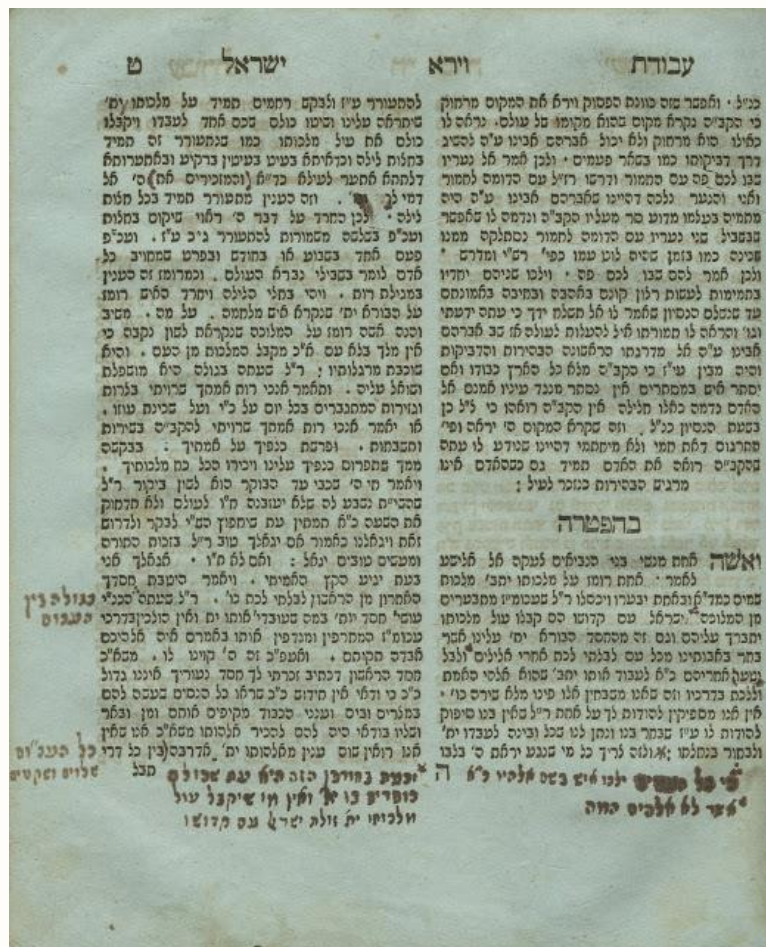
כשבדקתי את ההגהות הבנתי פתאום מדוע הדף נראה שונה מן הדפים האחרים:

ההגהות בכתב-יד הן תיקונים של השמטות צנזורה - בכל מקום בה מופיעה התייחסות ל"עמים" ול"עכו"ם".

מתברר כנראה שתוך כדי ההדפסה, או בסיומה, פסל הצנזור הממשלתי את דף ט', בשל המשפטים ה"בעייתיים" שמופיעים בו, ועל כן נזקקו המו"לים להדפיס בשנית את הדף כשהוא "מתוקן", גזזו את הדף המקורי וצירפו את הדף המתוקן לכל העותקים.

הדף שלפנינו הוא אמנם הדף המצונזר, אך מאן-דהוא שהיה לפניו הנוסח המקורי של המחבר (אולי הדף המקורי שנדפס בתחילה) טרח והעתיק בכתב-יד, על הדף שלפנינו, את ההשמטות שנעשו מכורח הוראת הצנזור, ובכך שימר אותן לדורות.

הנה הדף עם ההגהות:

והנה דוגמה לאחת הפסקאות שצונזרו (המשפטים המודגשים הם אלו שצונזרו):

...כמד"א ובאחת יבערו ויכסלו ר"ל שעכומ"ז מתבערים מן המלוכה, כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו כ"א ישראל עם קדושו הם קבלו עול מלכותו יתברך עליהם וגם זה מהחסד הבורא ית' עלינו אשר בחר באבותינו מכל עם לבלתי לכת אחרי אלילים אשר לא אלהים המה ולבל יטה אחריהם כ"א לעבוד אותו יתב' שהוא אלהי האמת וללכת בדרכיו וזה שאנו משבחין אלו פינו מלא שירה כו' אין אנו מספיקין להודות לך על אחת ר"ל שאין בנו סיפוק להודות לו ע"ז שבחר בנו ונתן לנו שכל ובינה לעבדו ית' ולבחור בנחלתו, וכעת בחורבן הזה היא עת שכולם כופרים בו ית' ואין מי שיקבל עול מלכותו ית' זולת ישראל עם קדושו..."

הנה כי כן, בזכות ההגהות שבכתב-היד, גילינו כי ספרו של המגיד מקוזניץ עבר צנזורה (אמנם קלה יחסית) בעת הדפסתו.

למיטב בדיקתי, עובדה זו לא היתה ידועה עד כה ולא נרשמה ע"י חוקרים וביבליוגרפים.

ידידי ר' יוסי לייכטר בדק עבורי את שני עותקי המהדורה שנמצאים בספריה הלאומית, ובשניהם מופיע הדף המצונזר, וידיד ר' דודי בן נעים בדק עבורי בעותק שבספריית בר-אילן וגם בו מופיע הדף המצונזר (מי שבידו אפשרות גישה לעותק נוסף של מהדורה זו, אשמח אם ישווה ויודיע לי את תוצאת הבדיקה).

גם במהדורות שנדפסו לאחר מכן מופיע הנוסח המצונזר, וכאן ניתנה לנו הזדמנות מפתיעה לגלות את הנוסח המקורי, כפי שיצא מעטו של המגיד מקוזניץ.

והיא לו נדפסה

חיבוריהם של חכמי המזרח גדושים באינספור מליצות יפות ומשחקי-מילים. יכלה הזמן מלאסוף ולכתוב על כולם, ובכל זאת אכתוב כעת על מליצה אחת שקשורה לדפוס: "והיא לא/לו נדפסה". פעמים רבות כשרוצים חכמי המזרח לציין למאמר או תשובה הלכתית של חכם אחר שנדפסו, הם כותבים "והיא לו נדפסה בספר...".

הנה דוגמה אחת מני רבות, מתוך ספר 'שם הגדולים' לחיד"א (מערכת גדולים, אות א):

פה מהר"ר אברהם אליגרי בזמן הרב מהר"ח אלפנדארי הזקן, ויש ביניהם ויכוח גדול בתשובה והיא ל"ו נדפסה בס' מגיד מראשית ושקיל ופרי עס חרב פני משה ואני ראיתי ההקדמות לטורים כ"ו וזכר ס' לב שמח לחלין בער הדמ"ס מאשר השיבו הדמ"ס במנות

"מהר"ר אברהם אליגרי - בזמן הרב מהר"ח אלפנדארי הזקן, ויש ביניהם ויכוח גדול בתשובה והיא ל"ו נדפסה בס' מגיד מראשית...".

כלומר, התשובה של ר' אברהם אליגרי נדפסה בספר "מגיד מראשית" (קושטא ת"ע, שאלה ד).

[כאן צריך להזכיר שסימן הגרשיים (") שימש בעבר כסימן להדגשה, או כסימן למליצה].

כמובן שיש כאן מליצה על הפסוק (במדבר ה, יג) "וְעַד אֵין בָּהּ, וְהוּא לֹא נִתְפָּשָׁה"; וכאן הוחלפה המילה "נתפסה" ב"נדפסה" ומילת השלילה "לא" במילה "לו".

עם זאת, יש לציין כי נפוץ גם השימוש במליצה בצורה רגילה: כשרוצים לומר שהתשובה/מאמר/רעיון לא נדפסו, אז מופיעה המליצה עם מילת השלילה: "והיא לא נדפסה".

אלא שבמספר פעמים מדפיסים או עורכים שלא הכירו את המליצה "תקנו" את ה"לו" ל"לא" ובעצם שבשו את כוונת המחבר.

אתן דוגמה אחת:

החיד"א בספרו "יעיר-אוזן - עין זוכר" (מערכת נ, אות יב), כותב:

**דאינו בן חכליה • ונריך חיפוש ומצאתי תשובת רב סעדיה
אבן רכאן והיא לו נדפסה בתשובת פאר הדור להרמב"ם
סימן רכ"ה שכתב שאחר שמת ורובכל נכנס במקומו משולם
בנו והוציאו משולם ונכנס נחמיה בן חכליה ע"ש**

"ומצאתי תשובת רב סעדיה אבן דנאן והיא לו נדפסה בתשובת פאר הדור להרמב"ם סימן רכ"ה....".

וכאמור, כוונתו שהתשובה של רב סעדיה אבן דנאן נדפסה בספר "פאר הדור" (שנדפס לראשונה באמשטרדם תקכ"ה) ואף מציין במדויק את מספר הסימן (רכה).

למרות זאת, בספר בן זמננו ציטט המחבר - שלא הכיר את המליצה - את דברי החיד"א הנ"ל, תוך כדי שהוא "מתקן" את המילה "לו" ל"לא", ואף הוסיף הערת שוליים להסביר את כוונת החיד"א.

• נחמיה בן חכליה הוא זרובבל:

בגמרא מובא במפורש שנחמיה הוא זרובבל⁵, אך רמב"ם מנה את זרובבל ואת נחמיה לשני אנשים⁶. החיד"א תמה על רמב"ם, מהיכן מקורו לכתוב נגד דברי הגמרא –

נחמיה בן חכליה אמרו בש"ס סנהדרין שהוא ניהו זרובבל, ועי"ש במהרש"א. וקצת קשה על הרמב"ם בהקדמתו ועל רבי עובדיה (=מברטנורא) פרק קמא דאבות דמנאום לשני אנשים. ואולי סמכו על איזה מדרש רז"ל ופשטי הכתובים. ומהכתוב בעזרא פרק ב' זרובבל ונחמיה אפשר דאינו נחמיה בן חכליה⁷.

וצריך חיפוש. ומצאתי תשובת רבי סעדיה אבן דנאן (והיא לא נדפסה בתשובת פאר הדור להרמב"ם סימן רכה⁸) שכתב שאחר שמת זרובבל נכנס במקומו משולם בנו, והוציאו משולם ונכנס נחמיה בן חכליה⁹.

• ספר נחמיה:

מקובל כיום להדפיס את ספר עזרא וספר נחמיה כשני ספרים ובשני שמות. (גם חלוקת הפרקים מתחילה מחדש בספר נחמיה ואינה המשך לפרקי ספר

י"ד סימן קכג במה שכתב בדברי הרשב"א. שו"ת תשובה מאהבה חלק ג סימן קכג, ושו"ת זכר יהוסף חלק תהלוכות האגדות פרק לב (עמוד 71). בענין לימוד מדברי המן ראה במסכת עבודה זרה דף לג ע"ב תורה כסי, ובנוגע ביהודה מהדר"ת י"ד תשובה קסא, ובזכר יהוסף שם. ואכמ"ל.

⁵ סנהדרין דף לו ע"ב, ראה שם גם בהנהגות יעב"ץ ובמרגליות הים אות ב.

⁶ רמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה ובהקדמה ליד החזקה.

⁷ החיד"א בספרו עין זוכר מערכת נ אות יב. זה לשון הפסוק בעזרא פרק ב' פסוק ב: אֲשֶׁר בָּאוּ עִם זְרֻבָּבֶל יְשׁוּעַ נְחֻמְיָה שְׂרָיָה רַעְלָיָה מְרֵדְכִי בִלְשָׁן מְסֻפֵּר בְּנֵי רְחוּם בְּעֵנָה, מְסֻפֵּר אֲנָשֵׁי עַם יִשְׂרָאֵל. מִשְׁמַע שְׁזֻרְבָּבֶל אֵינוֹ נְחֻמְיָה. וְעַל זֶה כָּתַב הַחִיד"א שְׁמָא נְחֻמְיָה בֶּן חַכְלִיָּה הוּא אֲכַן זְרֻבָּבֶל, אֲבָל נְחֻמְיָה הַמּוֹזְכָּר בַּפְּסוּק אֵינוֹ נְחֻמְיָה בֶּן חַכְלִיָּה אֲלָא נְחֻמְיָה אַחֵר.

⁸ ראה בשם הגדולים, מערכת ס אות ה, שיש קצת תשובות רבינו סעדיה שנדפסו בתשובות הרמב"ם הנקראות פאר הדור, מסימן רכה ואילך. והם לרבי סעדיה אבן דנאן. ועל זה כוונתו כאן, שתשובה זו לא נדפסה שם.

⁹ המשך דברי החיד"א בספרו עין זוכר מערכת נ אות יב. כעין זה כתב החיד"א גם בספרו פתח עיניים סנהדרין דף לח ע"א.

כמובן שהמחבר הנ"ל לא טרח לפתוח את ספר "פאר הדור", כי אם היה בודק שם, היה מגלה מיד שהתשובה המדוברת נדפסה גם נדפסה שם.

רמזים על שמות חכמי הקבלה - חזיון לילה של רבי מסעוד ארוואח, ממקובלי מרוקו - רישום בכתב-ידו של רבי שם טוב הכהן, ממקובלי ירושלים

הספר 'דברי שלום' המכיל מדברי תורתו של המקובל הנודע רבי שלום מזרחי שרעבי - הרש"ש (ת"פ-תקל"ז 1720-1777), נדפס בירושלים בשנת תר"ח (1848), בבית דפוסו של ר' ישראל ב"ק. עותק של הספר מגנזי ספריית חב"ד ואשר נסרק באתר HebrewBooks, היה שייך למקובל רבי שם טוב ב"ר מנחם הכהן-חסיד (נפטר תרמ"ח 1888), שהיה מחכמי ישיבת המקובלים "בית אל" (מתורתו נדפס הספר "טוב שם" בהוצאת "אהבת שלום", ירושלים תש"נ. ראה שם במבוא לתולדותיו).

[illegible][illegible]

המלך הארי
עברול מאגית
הורו

תובכ"א

נרפס פה
ירושלים

שאת שפתיים יסק משיב דברים נבואים לפ"ב

בסריקה שמופיעה באתר HebrewBooks הרישום קטוע, ועל כן נעזרתי במנהל ספריית חב"ד, הרב שלום דובער לוין, שהואיל בטובו להשלים לי את האותיות החסרות מן העותק המקורי:

את זה מצאתי בגליון בסדור תפילה של חול לאחד דמן חברייא וז"ל [=וזה לשונו] אור ליום ה' בשבת י"א לירח מבש"ר ט"ב במשמרה אחרונה נגלה אלי שאני כותב בס' [פר] אחד מרובעת כיוצא בזה בזה"ל [=בזה הלשון] מי גילה רז זה מחזה שדי יחזה במוטב ג' כחדא נרמזו בכתוב הזה ברית"י הית"ה את"ו גי' ר"ח שם קדוש של הר' האר"י זלה"ה החי"ם והשל"ם רמז למהר"ו זלה"ה ולמהרש"ש זלה"ה בשני שמותם, אך לרמז חניכת שרעב נרמז המספר שהוא ג"ק [=גימטריה קטנה?] מן ש"ר באות ה' גדולה של תיבת החיים ואותיות ע"ב הם בשני מימין של ס"ת [=סופי תיבות] החיים והשלום עם כללות ב' התיבות, ע"כ. וזו פלא. ה' ברחמי יערה עלי ועל זרעי וכו' רוח טהרה וקדושה מחכמת... הנז' [כרים] הצע[יר] מסעוד ארואח ס"ט

"כותב מרובעת" - הכוונה לכתיבה באותיות מרובעות (להבדיל מהכתיבה הספרדית הרהוטה).

לפי הבנתי, זה הסבר הרמזים:

גימטריה של האותיות המודגשות בפסוק **"בריתי היתה אתו"** = ר"ח (208), שהיא ערך שמו הפרטי של האר"י: יצחק (=ר"ח 208). שמו הפרטי של רבי חיים ויטאל מרומז במילה "החיים". ושמו הפרטי של רבי שלום שרעבי מרומז במילה "והשלום".

בנוסף, ה"חניכה", כלומר הכינוי, "שרעב" שבה כונה הרש"ש, נרמזת בערך כך: שרעב =

שר - במספר קטן (ש=3, ר=2) = 5 - נרמז באות ה' של המילה "החיים".
עב - שני מימין (אותיות מ') בסופי תיבות של החיים והשלום + "כללות ב' התיבות" כלומר, עם שתי המילים של שמו שלום=4 שרעב=4 ביחד הם 8 + 72 = 80 שתי פעמים מ"ם¹.

¹ תודה לר' בצלאל אוסטרייכר על העזרה בקטע האחרון.

התאריך שמופיע ברישום הוא "אור ליום ה' בשבת י"א לירח מבשר ט"ו ב". יתכן והשנה היא תקנ"ט (1799) = גימטריה של "מבשר טוב". בשנה זו חל יום י"א בחודש רק בחודשים שבט ואייר, ואולי "ירח מבשר ט"ו ב" הוא חודש שבט, עפ"י הרמז: שב"ט = שנתבשר בשורות טובות.

* * *

בסוף ההקדמה של עותק זה, העתיק רבי שם טוב הכהן, קטע ממכתב מעניין שמצא בגנזי הרב היר"א - רבי ידידיה רפאל אבולעפיה (בשנת תרכ"ט), שהיה ראש ישיבת המקובלים "בית אל" בימיו של רבי שם טוב. המכתב ממנו העתיק היה בכתב-ידו של רבי יום טוב אלגאזי (המהר"ט), תלמידו של הרש"ש וממלא מקומו בראשות הישיבה. במכתב מתאר המהר"ט את הימים שאחרי פטירת המהר"ט, וכותב על הנהגת רבו בעניין סדר הכוונות בשנת השמיטה. מכתב זה התפרסם מהעתקה נוספת שעשה רבי שם טוב למכתב זה, ע"י הרב משה הלל, בקובץ "מן הגנזים" (אגרת חדשה בענין סדר הכוונות בשנת השמיטה מאת רבי יום טוב אלגאזי, מן הגנזים, ספר שישי, ירושלים תשע"ה, עמ' פא-צא).

אני מפנה את הקוראים למאמר הנ"ל של הרב משה הלל, ואעתיק כאן רק את הקטע ההיסטורי מתוך מכתבו של המהר"ט שהעתיק רבי שם טוב הכהן (העתקתי מהנוסח שמופיע בספר שלפנינו. השינויים מההעתקה שפורסמה שם קטנים מאוד):

"אהש"ט [=אמר הכותב שם טוב] הנה זה מצאתי מצאתי אגרת אחד בגנזי הרב היר"א ז"ל, כתיבתו וחימתו מהר' מהריט"א [רבי יום טוב אלגאזי] זלה"ה, על אשר שלח לו להר' כמהר"ר שלמה מולכו ז"ל (בעל ספר שמן זית) וז"ל הצרי' [ך] לעניינינו: ומה גם כי אני מטופל הרבה הן בענייני צבור והן בעול כבד שקבלתי עלי, כי הן בעון המר שדי בדוקי' [ן] שבעין אל הלך ממנו ארון האלהים חד בדרא בוצינא קדישא הר' החסיד ש"ש [=שולם שרעבי] זלה"ה וחל"ש [=וחיים לנו שבק], אוי לנו שכך עלתה בימינו, כי אבד חסיד מן הארץ, ואיננו כי לקח אותו אלהים, על זאת ידו כל הדווים בראות בית המדרש שמם, שאין לנו תמורתו, מי יעמוד בסוד ה' להתפלל עלינו, וע"כ [=ועל כל] אחינו בית ישראל. ויען כי עגמה נפשי לאמר איך יתבטל המדרש הקדוש הזה, והרב כמהר"ח [=רבי חיים] די-לה-רוזה תשש כחו הרבה מאד מרוב היסורים אשר ב[א]ו עליו, ואין בו כח כלל ועיקר לקבל עול זה, כי אפילו בתפילת שחרית אינו יכול לבוא לבית המדרש כי אם דוקא במנחה וערבית, והנה כי כן הקדשתי גופי לשמים לעמוד לשרת בשם ה' במקומו ככל אשר יבוא מידי כפי יכולתי, אף כי ידעתי כי איני ראוי לכך, ואולם בטחתי בזכות הר' ז"ל כי זכותו יגן עלי, יען אחד מהטעמים שנכנסתי בענין זה הוא כדי לרחם על בניו כי נשארו בלי משען ומשענה, אולי

יהיה להם מזונות מהכנסת בית המדרש, ומובטחני כי ה' בידי יצלח, ועל דבדק
לן מר על ענין השביעית... [כאן מופיע ההמשך בעניין סדר הכוונות בשנת
השמיטה]..."

שיר לא-ידוע לכבוד הרמח"ל - אמשטרדם, 1743 / שלשה עותקים מן המהדורה הראשונה של "לישרים תהלה" / "סרף בָּר" - ספק התבואה המלכות

בתקופת חייו האחרונה, לפני עלייתו לארץ ישראל, שהה הרמח"ל בעיר אמשטרדם. בה ישב שבע
תלאות מהפולמוס שהתעורר נגדו, ובה הדפיס כמה מחיבוריו הלא-קבליים, בהם ספרו הנודע
ביותר "מסילת ישרים". בשנת תק"ג (1743) - השנה האחרונה לשהותו באמשטרדם, זמן קצר לפני
עלייתו לארץ ישראל (וכשלוש שנים לפני פטירתו בגיל ארבעים), הדפיס הרמח"ל את חיבורו
"לישרים תהלה" - מחזה אלגורי-מוסרי. "לישרים תהלה" הוא אחד משלושת המחזות שכתב
רמח"ל (השנים האחרים הם: 'מעשה שמשון' ו'מגדל עז'), והוא מיצירותיו הספרותיות המופלאות
של רמח"ל.

[למי שאינו מכיר: הגיבורה הראשית של המחזה היא "תהלה" - בתו של "המון". "תהלה" היתה
מיועדת להינשא ל"יושר" - בנו של "אמת", אך בשל כיבוש העיר על ידי "צבא המבוכה" הוחלף
בטעות החתן המיועד ("יושר") ב"רהב". "רהב" נחשב בטעות לבנו של "אמת", בעוד למעשה הוא
בן שפחתו של "אמת" - "סכלות". למרות שלבה של "תהלה" נמשך אחרי "יושר", אביה "המון"
מחליט למוסרה ל"רהב", אך לבסוף מתבררת הטעות, וכאשר נודע כי בנו האמיתי של "אמת" הוא
"יושר" - זוכה "תהלה" בבחיר לבה. לדמויות אלה מצטרפות דמויות המשנה: "תרמית" - חברו של
"רהב", "שכל" - חברו של "יושר", "סבלנות" - מינקת יושר, ועוד. הרמח"ל הטמין במחזה זה
רעיונות מוסריים ופילוסופיים, שחלקם בולט לעין מיד עם קריאת המחזה, בטכניקה ספרותית
נעימה לקריאה, מרתקת ומשובבת לב].

את המחזה הדפיס הרמח"ל (בדפוס משפחת פרופס שבאמסטרדם) לכבוד נישואי ידידו יעקב די
גאויש, ומסיבה זו הדפיס רק חמישים עותקים, על מנת לחלקם לחתן ולכלה, לקרובים ולידידים.
כמה מן העותקים האלה שרדו (ואחד יוצג למכירה במכירת 'קדם' הקרובה), והם מהווים פנינה
ביבליופילית של ממש, בשל איכות הדפים והדפוס והשוליים הרחבים במיוחד.

[דרך אגב, דף מאויר שנכתב לכבוד אותה חתונה, ע"י שלמה ה' דלאק, נסרק ונגיש באתר הספריה
הלאומית - כאן].

את הידיעה על מספר העותקים שהדפיס רמח"ל בשעתו אנו מקבלים מר' שלמה דובנא, שהדפיס
את המחזה בפעם השניה, כארבעים שנה לאחר מכן, בברלין, תק"מ (1780), וכך כותב דובנא
בהקדמה למהדורתו: "והספר הנזכר הדפיסו המחבר בעצמו באמשטרדם בשנת תק"ג, ולא הדפיס
ממנו רק חמישים ספרים, ולא הובאו כי אם אל אוצרות הגבירים הספרדים שבאמשטרדם יצ"ו,
ולכן כל מבקשו לא ישיגהו, אם לא יתן הון רב באהבתו - ולכן הדפסתי מחדש".

בשל חביבותו הרבה חזר ונדפס "לישרים תהלה" פעמים רבות לאחר מכן.

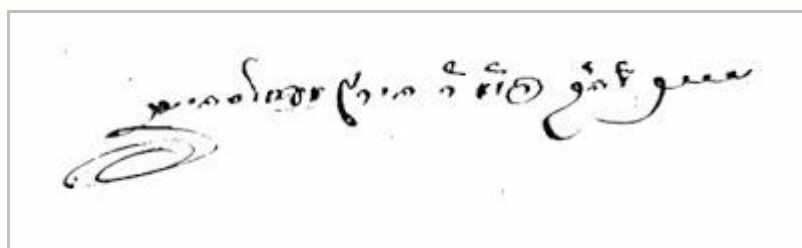
והנה, בחיפושיי אחר העותקים הידועים בעולם מן המהדורה הראשונה שהדפיס רמח"ל, מצאתי
סריקות של כמה מהם מופיעות במאגרים המקוונים.

א. [העותק שנסרק באתר HebrewBooks](#), היה שייך - לפי החותמות שעליו - לספריית שטראשון המפורסמת בוויילנא. מהחתימה בשער אנו למדים על בעלים קודמים של הספר: "שייך להק' פו"מ [=פקיד וממונה] ר' הירץ מעדלסהיים". נפתלי הירץ מְדלסהיים, או בכינויו 'סָרף בֶּר', גיסו של ר' דוד זינצהיים, היה דמות מעניינת וצבעונית, ממנהיגי היהודים בצרפת, שתדלן ומקורב למלוכה, ספק התבואה המלכותי, ששימש כפקיד ראשי לענייני יהודים באלזס, והיה היהודי היחיד שקיבל זכות ישיבה בעיר שטרסבורג באותם ימים (ראו ערכו בויקיפדיה).

סרף בר

מקור: Rama, Wikimedia Commons, Cc-by-sa-2.0-fr

שייך להק' פו"מ ר' הירץ מעדלסהיים

ב. עותק נוסף נסרק ב'אוצר החכמה'.

ג. עותק שלישי נסרק בפרויקט הדיגיטציה של Google, ובו מצאתי מציאה יפה:

על דף ה"קדם-שער" (שער ראשון שמופיע לפני השער המלא) מופיע שיר בכתב-יד שכתב לכבוד הרמח"ל, אחד מידידיו - יחיאל פואה:

לישרים תהלה

תהלה למשה
ה"ה הרב המחבר נר"ו מאת נאמן באהבתו הצעיר יחיאל פואה יצ"ו
הנה לך משה תמים בדעת
תשע בנות השיר על ראשך כתר
שמו בהיכלמו
כבוד והוד לגצח
על המליצה זאת לאור הוצאת
שכר לרשעי לב תרמית וסכל
שכר לישרי לב שכל וישר
עם כל בני גילך
נתאספו גם יחד
לשיר תהלתך
יחדיו לזיכרון לבני עמנו
אמרו כמשה זה הנה איננו

תהלה למשה

ה"ה הרב המחבר נר"ו מאת נאמן באהבתו הצעיר יחיאל פואה יצ"ו

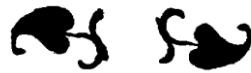
הנה לך משה תמים בדעת
תשע בנות השיר על ראשך כתר
שמו בהיכלמו
כבוד והוד לגצח
על המליצה זאת לאור הוצאת
שכר לרשעי לב תרמית וסכל
שכר לישרי לב שכל וישר
עם כל בני גילך
נתאספו גם יחד
לשיר תהלתך
יחדיו לזיכרון לבני עמנו
אמרו כמשה זה הנה איננו

מעניין לציין כי החוקר אברהם מאיר הברמן פרסם שיר מאת רמח"ל לכבוד חתונתו של יחיאל פואה הנזכר, מתוך כת"י שמצא בספריית "עץ חיים" (ראו: 'שיר חדש של משה חיים לוצאטו', א. מ. הברמן עיונים בשירה ובפיוט של ימי הביניים, עמ' 222-225).

הנה המחרוזת הראשונה של השיר שכתב רמח"ל לכבוד יחיאל פואה:

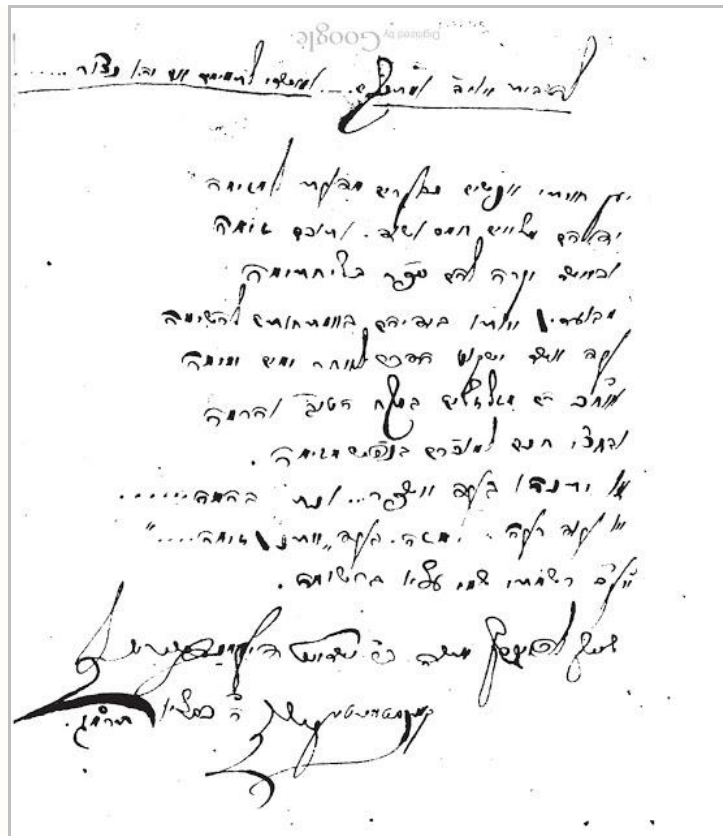
על משכבי נשפי שליו הייתי
בין (שרעפי) יומי אנה ואנה
הולך וסובב, עת פתאום ראיתי
תשעת בנות השיר הומות כולנה,
רצוא כמו בזק לקראתי באו
'קום מה לך נרדם עורה', קראו

כפי שניתן להבחין, כמו יחיאל פואה - גם הרמח"ל עושה שימוש ב"תשע בנות השיר" - הלא הן תשע "המוזות" הידועות מהמיתולוגיה היוונית, והמשפיעות על היוצר ביצירתו (וכפי שמעיר שם הברמן).

להשבית אויב ומתנקם - רישום בעלות מעניין

בסוף ספר "שירי קודש ולהם משל ומליצה", מאת המלבי"ם, שנדפס בוורשא בשנת תרל"ז (1877), נכרך עם ספר 'לישרים תהלה' לרמח"ל, מהדורת ז'טומיר תרי"ט (1859), ונסרק (יחד עם הספר השני) בפרויקט הדיגיטציה של Google, מצאתי רישום בעלות מעניין:

להשבית אויב ומתנקם - ואשרי לתמימים אם יהיה נצור...

יען ראיתי אנשים נבערים מדעת ומזימה
ידיהם מלאים חמס ושוד ותוכם זימה
ובאשר יקרה להם ספר בלי חתימה
מבוערין! [!] אותו בידיהם באמתחותם להשימה
עד אשר ישקוט הדבר לאחר ימים ימימה
אח"כ הם מזלזלים במקח הטוב והרמה
ובחצי חנם למוכרם בנפש מזימה
או יתנהו בעד אשפר... ונתן? [?] בהמה...
או עוד רעה [-] משה? [?] בעד "אתנן זימה..."
וע"כ [=ועל כן] רשמתי שמי עליו ברשימה
שייך להאברך משה ב"ר ישראל [---] קאנסטענטיין [=קונסטנטיין]
עש"ק ה' כסליו תרמ"ג [=1882]

על עיבודה של סליחה המיוחסת לרבי יהודה החסיד

בספר חסידים² מובאת "סליחה" שאותה יש לומר בזמן התענית, התשובה והוידוי. תוכן ה"סליחה" הוא בקשה על כפרת העוונות, באמצעות איברי האדם המצטערם בעינוי התענית³. התפילה מיוחסת לרבי יהודה החסיד שכן הוא הראשון שהביאה בספרו, וכך לשונו: כשבוכה - יודה על פשעיו, ויאמר:

יכבה דמעתי חרון אפך ממני, ואת לבבי ראה אשר נמס ויהי למים, ויכבה גחל אשר קדחה באפך, ותשובות מעשי הן ישיבו אפך ממני, ותעניותי וענויי הם ימלאוך רחמים עלי, וערך שלחני אשר לא ערכתי תחשוב זבח ערוך, והסיר אשר לא הצגתי על גחלים תחשוב כאשר תוקד על מזבחך לא תכבה, וכלי מאכלי אשר לא הובאו לפני תחשוב כאשר יביאו בני ישראל את המנחה, ואת חסרון דמי יכפר עלי כדמים על קרנות המזבח, ומיעוט חלבי כחלבי אמורים, דמעות עיני כהסך נסך שכר, וקול בכי כקול שירים שהיו משוררים, וחשיכת עינים מצום ובכי כאור הנרות, וריח רעבון כריח הקטורת, ובשפכי נפשי ולבבי עם דמעותי תמחה פשעי, וחלישת אברי כנתחי קרבן, ושברון לבי כאבני מזבחך, ומשברי לבי כזבחך, ולא תבזה לבי הנשבר, ושינוי בגדי חמודות כבגדי כהונה, ומניעת רחיצה כקדוש ידים ורגלים [...], ובקריעת לבבי יקרעו ספרים שכתובים בהם עונותי, ומוצא שפתי יסתמו פיות סוטני, וחלישות לבי ישמחו לב מבקשיך, ובטני הרקה מתענוגים אל תשיבני ריקם מלפניך, ובעבור נפשי היבשה מתאוה תמלא משאלותי, וניחומי ותשובתי ישיבוך אלי ותרצני כי נחמתי על רוע מעללי ועל דרכי הרעים כי עשיתים, בין שגיונות בין זדונות, ואתה יודע ורואה כליות ולב, ואתה יודע כי שוים מחשבותי ודברי פי, יהי רצון מלפניך רחום וחנון שתסיר מעלי כל דברים המעכבין את התשובה ולא אשוב להרע לפניך, ומעשה הטוב ומחשבה הטובה אשר יש בי יכונן לפניך לעולם ולבך עלינו לטובה.

התפילה נפוצה והובאה בשמו של ספר חסידים בספרים רבים⁴.

המעניין הוא שבעל הרוקח - תלמידו של רבי יהודה החסיד, מביא גם הוא תפילה זו⁵, אך בעיבוד אחר, שאולי נעשה ע"י הרוקח בעצמו⁶: וכאשר ידמע - יאמר:

במר דמעתי יכבה חרון אפך, (כבה) בדם לבי הנמס כבה אש קדחתי באפך, ותשובת חרטותי ישיבו אפך ממני, ונוזלי דמעותי יחשבו כניסוך יין ומים, ומשמן בשרי כחלבים ואימורים, ודמי הנחסר כאלו נזרק על גבי המזבח, וקול אנחותי כקול שירי הלויים, וקול גניחותי כקול תופים וכנורות, וניתוק מורשי לבבי כנימי כנור ועוגב, וחלישת איברי כעריכת איברים ופדרים, ושפיכת נפשי כמים ימחו פשעי, ובדם לבי תמחה עונותי, ובליחלוח גופי יכבו חטאתי, ובידוי אשם נפשי יחוורו אשמותי, וניב שפתי והגיון לבבי יתכפרו רעיוני והרהורי, וקריעת לבבי יקראו כל ספרי עונותי, ורוב נהמותי

² סימן קעא במהדורה הראשונה, בולוניה רצ"ח, ובמהדורות שאחריה. במהדורת מקיצי נרדמים, ברלין תרנ"א [מהדיר: יהודה הכהן וויסטינעצקי], שנדפסה עפ"י כת"י פארמא, שערך בסדר אחר (ראה במבוא שם), התפילה מופיעה בסימנים מא-מב.

³ רעיון זה מקורו בחז"ל, ראה בספר שערי תשובה לרבינו יונה, שער ראשון, העיקר עשירי.

⁴ ספר יוסף אומץ, לרבי יוזפא האן, סימן תתקח; מרגליות טובות, למהר"י צהלון (ונציה תכ"ה) יום כא; ספר שני לוחות הברית (של"ה), מסכת יומא, פרק נר מצוה, סימן עד; ועוד.

⁵ הלכות תשובה, סימן כא.

⁶ לפני כן מובאת שם "תפילת השב בכל כוחו" המתחילה: "רבון העולמים אתה הוא בעל הרחמים".

המה ינחמוך, וחנינותי יגלגלו מדת רחמיך לחונני, ותפלתי קבל עם תפלת
בניך בני בחוניך, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

בקובץ "חצי גבורים" שעומד לצאת בקרוב לאור, אפרסם בעז"ה פיוט "סליחה" ארוך מכתב-יד,
שנכתבה בתקופת פרעות ת"ח ות"ט, ע"י מחבר לא מוכר בשם רבי אורי ב"ר רפאל מענגבורגא.
ה"סליחה" בנויה מ-61 מחרוזות, ובסופה של כל אחת מן המחרוזות (למעט האחרונה) משובץ שם
של אחת ממסכתות המשנה.
והנה, בתוך פיוט זה שיבץ המחבר גם את התפילה המובאת בספר חסידים, בעיבוד משלו -
שיתאים לאופי הפיוט שכתב. להלן הקטע הרלוונטי מתוך פיוט זה:

ודמעותינו יכבה חרון אפך הבוערים כגחלים /
אתה שימה דמעותינו בנאדך ובכלים
מעוט וחסרון דם וחלב בצומינו, ירצה כדם וחלב זבחים ועולות /
צומינו וריח רעבון נפשינו, ירצה כבשמים ראש מור ואהללות
תשובות מעשינו יקרבונו, כי נחמנו על דרכינו ומעללים רעים /
אל תפקוד בשבט פשעינו ועוננו בנגעים
שבירת גופינו מרוב אנוחה, ממך לא יהא נסתרה /
לבית נשברות ונמסים כמים יהיו לפניך ומשמרת כמי חטאת ואפר פרה
חשיכת עינים מרוב דמעות טורדות דולפות, יהיו חשובין כאור הנרות /
וכלי מאכל אשר לא הובאו, תחשוב כאשר יביאו המנוחה בכלי טהרות
מחה פשעינו הכתובים על ספר, בשפכינו נפשינו ולבבינו עם דמעות /
שנוי בגדי חמודות ומניעת רחיצה, כבגדי כהונה וטבילה במקואות
בטן הריקה וברפים כושלות מצום, תחשוב כאברים על מוקדה /
פיות מסטינו סתום, צא תאמר לו תזרם כמו נדה

הפיוט כולו, כולל פירוש מאת המחבר, מבוא והערות, יפורסם (כאמור) בגליון הבא של כתב העת
"חצי גבורים".

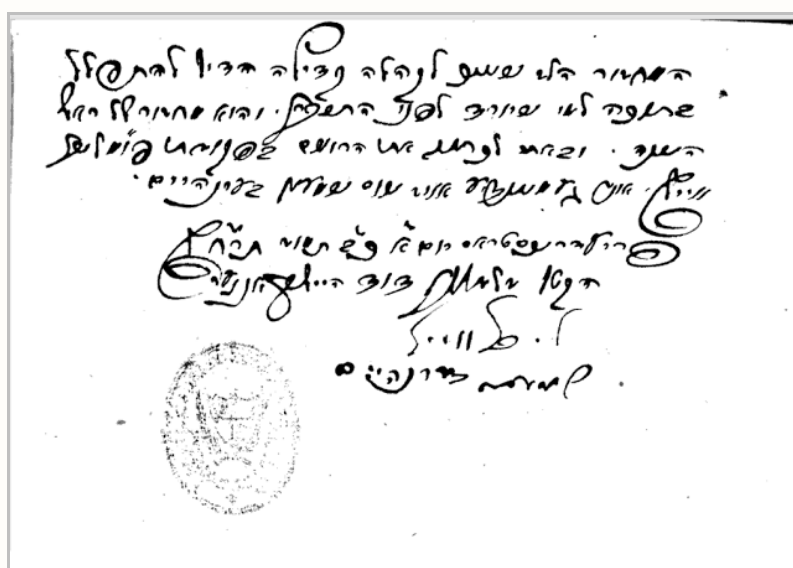

רישום בעלות על מחזור לראש השנה - שהיה שייך לבית כנסת בברלין, 1938

להלן רישום בעלות, חתום ע"י שלושה יהודים, שמצאתי במחזור כמנהג אשכנז ופולין, שנדפס במץ בשנת תקכ"ח (1768), בעותק שנסרק ב-Google Books.

הרישום (עם שלוש החתימות) הוא משנת תרצ"ח (1938) והוא נכתב כנראה בברלין, שם נמצא רחוב פרידריך (פרידריכשטראסה), זמן קצר לפני גירוש היהודים מגרמניה וחורבנה של יהדות אירופה.

המחזור הלז שייך לקהלה קדישה הדין להתפלל בתוכה למי שיורד לפני התיבה, והוא מחזור של ראש השנה, ובאתי לכתוב את הרושם בפקודת פר"מ [פקידים וממונים/מנהיגים] ליבל ווייל אונד געמיינדע אויז שוס שמעון בערנהיים.

פריעדריכסטראס (=פרידריכסטראסה) יום א' כ"ב תמוז תרצ"ץ (=תרצ"ח 1938),
הקטן זלמן דוד היילבראננער.

ליבל ווייל

שמעון בערנהיים

ככה מבקשים סליחה: בקשת סליחה מההורים, מודפסת על גלויה - ערב יום הכיפורים תרס"ח (1908)

בימים אלו אנו משתדלים לבקש סליחה מהסובבים אותנו, ממי שעשינו לו עוול או פגענו בו במהלך השנה, שהרי אמרו "עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו".

והנה, לא מזמן נמכרה בקדם - בית מכירות גלויה יחידה במינה, שהודפסה לצורך פרטי ואישי - בקשת סליחה של בן מהוריו.

איננו יודעים מה בדיוק קרה בין הבן להוריו, ומה הוא החטא שהוא מכנה בדבריו "חטאי אשר חטאתי נגדכם", אך הוא בחר לרצות אותם בגלויה שהדפיס במיוחד לצורך העניין (וכנראה שלח אליהם), ועליה נוסח בקשת סליחה ארוך ומליצי.

הגלויה נדפסה לקראת ערב יום הכיפורים תרס"ח (1908). הבן חתם בשמו "זעליג", ובתוך דבריו מזכיר את שם אמו: "רחל".

צדה השני של הגלויה

"היחידה שגורמת תיתקל ביחסים..." - על זיופי עתיקות באמצעות 'גוגל טרנסלייט'

את הדברים הבאים אני חש שמחובתי לפרסם. מלבד הקוריוז שבדבר, אולי אוכל להציל מישהו מלפול בפח, והיה זה שכרי.

כמי שעוסק שנים רבות בתחום היודאיקה, נתקלתי לא פעם בפריטים מזויפים, אך לאחרונה נראה כי מגמת הזייפנות הולכת ומתגברת. למגמה זו תורמת ההתפתחות הטכנולוגית: כיום ניתן לרכוש בסכומים מועטים יחסית מכשירי סריקה והדפסה איכותיים ובעזרתם לנסות ולהפיל בפח אנשים לא מנוסים.

ברצוני להביא דוגמאות לאחד הז'אנרים הנפוצים לאחרונה: זיוף ספר "עתיק" שמקורו כביכול מאחת מארצות ערב.

הסיפור הוא תמיד בסגנון הזה: מישהו שמכיר מישהו שיש לו מכר ערבי. המכר הערבי פנה אליו וסיפר לו שקרוב משפחה שלו, שנמצא באחת מארצות ערב (ירדן/סעודיה/ סוריה וכדומה), שלח לו תמונות של ספר עתיק שמצא ובו כיתובים בעברית, והוא מבקש לדעת במה מדובר.

למעשה, מדובר בזיוף מהסוג הגרוע, שאפשר בקלות להיווכח בו, אך כאן סומך הזייפן על העין הבלתי מנוסה, שתחשוב לתומה שיש כאן הזדמנות לקנות פריט אותנטי ועתיק ולהרוויח "מיליונים".

בכל התמונות שראיתי עד כה בז'אנר הזה, שמגיעות כנראה מאותו מקור, חוזרים אותם מוטיבים: שימוש בנייר או בקלף שעבר כנראה "עיבוד" בכדי להראות כעתיק (באמצעות קבורה באדמה, טבילה בחומרים שונים, וכו'), והדפסה על גבי הדף של מסגרות וסמלים מיתולוגיים שונים, ביניהם מופיע תמיד סמל מגן דוד, יחד עם כיתובים בעברית. בחינה קצרה של הגופן בו נדפסו הכיתובים מגלה כי הוא מאוחר ומודרני, ומאחר והזייפנים אינם יודעים עברית, הם משתמשים (להערכתי) ב'גוגל טרנסלייט' (Google Translate), וכך יוצאים משפטים משובשים ומוזרים עד כדי גיחוך.

להלן כמה תמונות שהתגלגלו אלינו (ותודה לחברי שי מנדלוביץ שריכוזו אותן):

היחידה שגורמת תיתקל ביחסים בין בני ראשונים

הולך של - הבחירה היא לא להסיר את כל או הזוכה הוא היכולת ביחסים בין בני

הצלחה דומה במידה רבה לדבוק בה והמשכתי ללכת אחרי האחרים נכנעו ועזב

אם אתה לא מנסה לעשות משהו מעבר למה שולט אתה לא מתקדם בכלל

הגילוי הגדול ביותר של הדור שלי היא שהאדם יכול לשנות את חייו, אם הם שינו את המגמות של הנפש

התמונה האחרונה מופיעה ברשימה שכתב ידידי ר' אבישי אלבוים מנהל "ספריית הרמב"ם" (בית אריאלה) בתל-אביב, בבלוג שלו "עם הספר" - ראו שם [קישור](#)).

למעשה, אבישי לא הדגיש מספיק שמדובר בפריט מזויף.

בכל מקרה, כך הוא מספר כיצד הגיעה התמונה אליו:

"לפני כשלושה חדשים קבלתי מכתב ממרצה למשפטים והמלמד בין היתר משפט עברי באחת המכללות בצפון, וזה לשון המכתב:

בשיעור האחרון ביום שישי החולף ניגש אלי אחד הסטודנטים הערבים שלי, והראה לי תמונה של הספר שבנדון, ששלח לו בן דודו החי בירדן. ועל פני הדברים נראה שהמדובר בספר מעניין מאד. לדבריו, יש לו ספרים עבריים נוספים. האם אוכל לשלוח לך בבקשה את תמונת הספר ותראה בבקשה האם יש בו ערך כלשהוא? בתודה מראש ולהשתמע".

את ההמשך תקראו בבלוג שם, אבל כאמור הסיפור הזה (בשינויים קלים) חוזר על עצמו שוב ושוב (רק לפני כמה ימים נשלחה אלי אחת התמונות לעיל ע"י חבר, לאחר שפנתה אליו בעניין זה עיתונאית ערביה שהוא מכיר).

אני מקוה שהפרסום כאן יעלה קצת את המודעות והערנות בדבר קיומם של פריטים מזויפים בתחום הזה, וימנע אנשים בלתי מנוסים מליפול בפח.

וכן כתוב בספר אור המאיר דרוש לר"ה.

אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקים
עלי מלחמה בואת אני בושח, הכוונה כי הנה
יש לך בני אדם גם בני איש הנותנים שמה

בלבם להיות שאין אדם לעמוד נגדם להפליג ברברים
וכל דרכו ישר בעיניהם ונראה להם כאירי עמרי
ודאי בסיר ה' והאמת אתם כיון ששצא חן בעיני
אלהים ואדם ואין בר פלונתא, אמנם יש דרך ישר לפני
איש ואף על פי כן רבים עומדים עדיי להפליגו
עליו ואדרכא מזה נלמוד שדרכו בדרך המלך באמת
והשטן עומד על ימינו לשטנו, כי אין הכסיל הוא
היצהיר הנקרא ס"ך וקן וכסיל חפץ בהכונה,
ולכן עירך מלחמה נגדו והם למשך אוניך ההולך
בדרך יחירי ונישא צרור אבנים בידו או נשא על
כתפו שק מלא סוכין אוי אין מקסרנ ויכול להרחיק
את הדרך כמה פרסאות ואין מורא לנגד עיניו
לאפוקי ההולך בדרך יחירי יצרור הכסף בידו או
אבנים טובות וסרגליות אוי דרכו בחזקת סכנה
ורבים קמים עדיו ונצבים על אם הדרכים לגולו
ולוקח מהגא בידו, ככה הענין ההולך בדרך המלך

הקב"ה כל מה שהוא מטיב ללכת בדרכו יושר
וצרור הכסף בידו כי נכסף וגם כלתה נפשו לה
אוי השטן עומד על ימינו לשטנו וכאשר הכמים
הנידו כל הגדול מחבירו יצרו גדול היפנו, ולזה
רמז דוד המע"ה, אם תחנה עלי מחנה לא ירא לבי
אם תקים עלי מלחמה טאישים המלעיגים הבאים
בעצת היצהיר אדרכא בואת אני בושח, כדומר
בואת המלחמה אני בושח ססתא הלכתי והורכתי
יושר בדרך המלך באמת כנוכר.

צילום מתוך הספר 'אבן ישראל' - ירושלים תש"ה

מאת רבי שלמה טלינגטור (מזקני חסידות בויאן בירושלים - סבא רבא שלי)

מאמרים נוספים של נוטריקון

מאמרים נוספים שלא נכללו בגליון זה, מקוצר היריעה והזמן, ניתן למצוא בבלוג 'נוטריקון' (<http://notrikon.blogspot.co.il>), שמתעדכן לעתים קרובות:

["השלם את החסר" - תערוכה וירטואלית \(תערוכת המשך לתערוכה ב"ספריית הרמב"ם"\)](#)

["אוי" בתמוז או "טוב" בתמוז?](#)

[רישומי בעלות ונסיונות קולמוס בספר 'סדר זמנים' \(שאלוניקי, 1594\) - תיעוד על מאסר יהודים במאה ה-17](#)

[פיסת צנזורה](#)

[צופן ברישום בעלות](#)

לכל קוראי 'נוטריקון' הנאמנים,

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

יאר ה' פניו אליכם וימלא כל משאלות לבכם,

שנה טובה ומתוקה,

אלי

מסע ביבליוגרפי - מאת אלי שטרן. חלק מהמידע והתמונות באדיבות "קדם" - בית מכירות פומביות בע"מ. © כל הזכויות שמורות ואין להעתיק ללא רשות מפורשת. תגובות, רעיונות והערות מתקבלות בשמחה, וכמובן מצטרפים חדשים לרשימת התפוצה. elishteren@gmail.com

נוטריקון